

Jazyk a gramotnosť u sluchovo postihnutých

Jedným z najdôležitejších predpokladov pre existenciu človeka je potreba človeka integrovať s inými ľuďmi, vymieňať s nimi informácie. Informácie, ktoré spájajú človeka so svetom sú takou dôležitou potrebou jeho ľudskej existencie ako i potrava, odpočinok...

Komunikácia je podávanie informácii pri priamom a nepriamom sociálnom styku. Je základnou zložkou interakcie medzi ľuďmi. Predpokladom možnosti komunikácie je jeden spoločný súbor a na základe tohto spoločného súboru sa ľudia môžu dorozumievať. Je ním určitý jazyk. Záleží na prostredí, obsahu informácií, miesta...

Komunikácia sluchovo postihnutých predstavuje špecifický systém foriem komunikácie. Je to systém charakteristicky sa vyvíjajúci v horizontálnom i vertikálnom smere. Pozostáva z mnohých foriem komunikácie (orálnej, manuálnej, foriem optických, verbálnych i neverbálnych, lokálne podmienených i obecné platných a to nielen v populácií sluchovo postihnutých).

Nepočujúci človek sa na prvý pohľad od počujúceho nijak nelíši. Len nepočuje. A to, že nepočuje, mu neumožňuje komunikovať obvyklým spôsobom – hovorenou rečou. Preto nepočujúci používajú ku komunikácii také prostriedky, ktoré sú dostupné ich zmyslom, ktorými môžu vnímať. Komunikujú vizuálnym – posunkovým jazykom. A práve existencia posunkového jazyka, vlastná kultúra i história robí z nepočujúcich v ich rodnej zemi jazykovú i kultúrnu menšinu.

Nepočujúci sú schopní sa v závislosti na veľkosti sluchovej straty naučiť rozprávať, a podľa osobných schopností odzerať z úst. Ale ani to neznamená, že môžu komunikovať rovnako ako počujúci. Samotné slovo totiž nenesie 100% informácií. Okrem informácie, ktoré sú v samotnom slove sú ďalšie informácie prenášané intonáciou, melódiou hlasu, ktoré samozrejme nie sú vidieť a nedajú sa odzerať z úst. Preto i keď nepočujúci odzera všetky slová, nikdy nedostane 100% informáciu, ktorú by dostal počujúci.

U ľudí, ktorí sa už ako nepočujúci narodili, alebo stratili sluch v ranom detstve, nemá mozog vyvinuté sluchové centrum. Miesto neho má však iné centrum, ktoré dokonale vníma a filtruje pohyby. To, čo niekomu pripadá ako pomätené mlátenie rukami, je zmes pohybov, v ktorom sa nepočujúci vyznajú rovnako dobre, ako počujúci v zmesi zvukov.

Posunkový jazyk si vytvorili nepočujúci spontánne ako vizuálny komunikačný prostriedok. V minulosti bol vnímaný ako niečo podradného, čo sa nemôže vyrovnáť s hovoreným jazykom. Vedecké rozbor posunkového jazyka za posledných rokov konečne preukázali a potvrdili, že posunkový jazyk je plnohodnotným jazykom, ktorým môžeme vyjadriť všetko a niekedy i viac ako hovoreným jazykom. Posunkový jazyk je odlišný od hovoreného jazyka. Nie je to len vizuálna forma hovoreného jazyka. Slovenský jazyk a posunková slovenčina tvoria vety a slová, resp. znaky. Podobne ako slová sú zložené s písmom, každý posunok je tvorený tvarom ruky, ich významnou polohou, pohybom a umiestnením v priestore.

Ak nazrieme do minulosti, zistíme, že donedávna na Slovensku vládol totalitný režim, ktorý trval 40 rokov a sluchovo postihnutí patrili medzi skupinu zdravotne postihnutých, ktorí žili na okraji spoločnosti. Tá spoločnosť bola politicky jednostranne orientovaná a nepripúšťala podnety z tzv. „západu“. Keď hovoríme o jazyku, väčšina intaktných rodičov sluchovo postihnutých detí a mládeže bola podnecovaná nepriateľmi posunkového jazyka a snažila sa presvedčiť svoje sluchovo postihnuté deti, že posunkový jazyk nie je jazyk a podobá sa niečomu ako je negramotnosť, či gestá opíc. Žiaľ, sluchovo postihnutí takýmto záverom napokon uverili a preto potom nemali pozitívny vzťah k svojmu jazyku. Hanbili sa posunkovať pred intaktnou verejnosťou a mysleli si, že posunkový jazyk je menejcenný jazyk a že sa nemôže vyrovnáť hovorenému jazyku.

Po revolúcii sa u nás začala pomaly šíriť myšlienka o vedomí a hodnote komunity nepočujúcich, začalo sa bojovať za to, aby im bolo umožnené dosiahnuť aj vysokoškolské vzdelanie a aby mohli pôsobiť na ďalšie generácie nepočujúcich a tiež na to, aby intaktná komunita začala k nim zaujímať iný postoj. Začína sa to prejavovať aj v oblasti špeciálnej pedagogiky, kde sa diskutuje o význame jazyka sluchovo postihnutých ako o jednom z plnohodnotných jazykov. Musím však konštatovať, že i dnes sa ešte medzi odborníkmi, ale aj skupinami niektorých integrovaných sluchovo postihnutých nájdu takí, ktorí k posunkovému jazyku, vďaka neinformovanosti rodičov a odborníkov, majú veľmi kritický prístup.

To, že posunkový jazyk je jazyk, a to hlavne jazyk prirodzený, bola jedna z prvých informácií, ktoré som si počas štúdia v Českej republike osvojila. Stalo sa tak vďaka prednášajúcim sluchovo postihnutým študentom z Pražskej Filozofickej fakulty, študujúcich odbor Čeština v komunikácii nepočujúcich, ktorý bol otvorený v roku 1998. Prekvapilo ma odvážne vystupovanie samotných prednášajúcich sluchovo postihnutých študentov, ktorí hrdo a svojprávnne poukazovali na dôležitosť problémov sluchovo postihnutej minority v okolitom svete, čím ma presvedčili o tom, že ontogenetický vývoj

posunkového jazyka, teda prirodzeného jazyka nepočujúcich, je primeraný ontogenetickému vývoju hovoreného jazyka. Aj iné výskumy však potvrdili, že osvojovanie si posunkového jazyka u nepočujúceho dieťaťa z nepočujúcej rodiny prebieha zhruba v rovnakých fázach ako osvojovania si hovoreného jazyka intaktným dieťaťom v intaktnej rodine.

Rodičia sluchovo postihnutých detí, intaktní odborníci a záujemcovia o posunkový jazyk sa o posunkovom jazyku dozvedia len málo, pretože mnohé učebnice o posunkovej reči predstavujú predovšetkým akúsi zásobáreň posunkov. Tým naznačujem, že ani u akéhokoľvek cudzieho jazyka nestačí znalosť lexikálnych jednotiek. Musíme tiež poznať pravidlá, ktorými sa tieto jednotky spájajú do vyšších celkov, teda pravidlá gramatické. Pokiaľ budeme v akomkoľvek cudzom jazyku hľadať len prvky svojho materinského jazyka, nikdy cudzí jazyk nemôžeme pochopiť, ba ani sa ho naučiť. Pokiaľ budeme v slovenskom posunkovom jazyku hľadať prvky hovoreného jazyka slovenského, dopadneme rovnako.

Jazyk slovenský a môj vzťah k nemu? Veľakrát som sa zamýšľala nad tým, aký mám vzťah k slovenčine a nedávno som dospela k záveru, že som narazila na iný problém. Bola som nepočujúcimi žiakmi i dospelými častokrát vyzvaná k tomu, aby som im vysvetlila konkrétny problém nejakého gramatického javu slovenského jazyka. Neraz som sa zarazila, lebo som nevedela, ako im mám takéto pravidlá v slovenčine vysvetliť, pretože mám väčšinu gramatických javov zautomatizovaných a zmechanizovaných. Pravidlami som sa nikdy nezaoberala. V tejto súvislosti ma napadlo, že keby som sa stala učiteľkou slovenčiny, nemala by som sa spoliehať na to, že slovenčinu „mám v krvi“ a že mnohé gramatické javy sa dopĺňujú automaticky. Rada by som k tomu dodala poznámku, že slovenčina so svojimi „plusmi“ i „mínusmi“ sa stala mojim prvým jazykom, ale musím uznať, že z dôsledku sluchového postihnutia sa mi občas stáva, že vykĺznem a prestávam ju spisovne ovládať.

A čo sa týka gramotnosti, pre mnohých počujúcich ľudí je posunkový jazyk, či posunková reč akýmsi trňom v oku, lebo nie je prispôsobená gramatickej stavbe slovenčiny, či po stránke ústnej alebo písanej. Neznamená to, že veľmi ťažko sluchovo postihnutý človek s malou znalosťou slovenčiny je negramotný, pretože ťažiskom jeho gramotnosti nie je síce písané slovo, ale posunková reč, ktorá mu zrozumiteľnejšie nahrádza spisovnú slovenčinu. Tiež musíme zdôrazniť, že posunkový jazyk v žiadnom prípade nie je univerzálny. Ako slovenský profesor Ján Sabol v jednom zo svojich príspevkov v knihe Jazykovedné dielo Jozefa Mistríka potvrdzuje, že slovenský úsmev je iný ako anglický, slovenský žiaľ má inú podobu ako španielsky, platí to aj o posunkovom

jazyku. Výnimkou je existencia medzinárodného posunkového jazyka, ktorí si ho vytvorili samotní nepočujúci z dôvodu lepšej komunikácie pri stretávaní sa sluchovo postihnutých ľudí z rôznych krajín.

Na záver by som chcela zdôrazniť, že celkový pohľad na vec vychádzal z mojej osobnej skúsenosti počas povinnej školskej dochádzky pri pozorovaní mojich sluchovo postihnutých rovesníkov. Dodnes badám problémy svojich sluchovo postihnutých žiakov pri vykonávaní pedagogickej asistencie v bežnej ZŠ vo výučbe jednotlivých predmetov, najmä tam, kde prebieha konverzácia medzi sluchovo postihnutým žiakom a učiteľom. Okrem toho chcem pripomenúť výrok slávneho slovenského jazykovedca Jozefa Mistríka: „Jazyk je recept na jedlo a reč je hotové jedlo“. Tým chcem povedať, že ak chceme, aby sluchovo postihnuté dieťa používalo svoju reč ako „hotové jedlo“ prirodzeným spôsobom, musíme mu v rannom veku zabezpečiť podmienky pre vytvorenie spojov v jeho mozgu, ktoré sú zodpovedné za „jazyk“. Aby sa takéto spoje mohli vytvoriť, je potrebné mu umožniť komunikačné podnety, či už vo forme posunkovej alebo hovorenej.